

L. ANILIONYTĖ

Vertybių samprata M. Šelerio etikoje

Vertybė yra centrinė vokiečių fenomenologo Makso Šelerio (Scheler) teorijos sąvoka. Kaip tik apie ją sukasi bei jos pagrindu konstruojama visa jo etinė bei filosofinė koncepcija. M. Šelerio vertybių esmės teorija lyg tiesiogiai iškyla iš emocionaliosios intuicijos sampratos. Esą vertybė – tai akivaizdžiai duotas fenomenas, o ne sprendimo, refleksijos, abstrakcijos ir panašių "antrinių", t. y. priklausančių proto sferai, aktų produktas. Ši tezė kyla iš noro atsiriboti nuo aksiologijos pradininkų – Hermano Locès (Lotze) ir Badenų mokyklos neokantininkų, plėtojusių "reikšmės" koncepciją, kuri, M. Šelerio nuomone, skatinanti subjektyvizmą. M. Šeleris modifikuoja ir tiesioginių savo pirmtakų Franco Brentano ir Edmundo Huserlio (Husserl) pažiūras. F. Brentano teorijoje M. Šeleriu nepriimtinas emocinių fenomenų, taip pat siekimo aktų bei funkcijų intelektualizavimas bei formalizavimas, dėl kurių ryškėja gnoseologizmo tendencijos ir kartu – ontologizmo stoka. Tas pats pasakytina ir apie E. Huserlio pirmojo etapo pažiūrą, jog vertybė esanti visiškai vertinamojo akto koreliatas. Pats M. Šeleris bando kurti ontologinę teoriją, pripažindamas vertybėms visiškai savarankišką egzistenciją, kai žmogus tampa pasyviu vertybių suvokėju.

Pirmiausia vertybes M. Šeleris apibrėžia negatyviaja prasme: jos nesančios vertingi daiktai, neatsirandančios subjekto-objekto santykiuose, nesančios sprendimo išdava, nepriklausančios nuo žmogaus bei jo psichofizinės sandaros, taigi nesančios subjekto jėgos, dispozicijos, sugebėjimai ir panašūs dalykai, kuriuos jis galėtų priskirti objektui. Tokie negatyvūs ar palyginamieji apibrėžimai sudaro M. Šelerio svarstymų pamatą.

Visgi negalima būtų nepastebėti bandymo minėtus negatyvius apibrėžimus išversti į pozityvią kalbą: vertybės apibrėžiamos kaip betarpiškai duoti fenomenai ir todėl suvokiamos šių fenomenų išvalgoje, taigi ne pažinime, o specifiniuose vertinimo (arba M. Šelerio žodžiais – "jautimo") aktuose. Tokios vertybės, kaip objektyviai egzistuojantys kokybiniai fenomenai, kaip turiniai, o ne formalūs dariniai, sąlygoja privalomybę ir sudaro ypatingą transcendentinių, virš empirijos iškilusių esmių karalystę. Vertybė – tai fenomenas, atsiskleidžiantis emocionaliosios intuicijos akte, bet nesukuriamas jame, o tik pasirodantis, "aptinkamas". M. Šeleris vertybes lygina su jutiminėmis kokybėmis, spalvomis, tonais ir t. t. (beje, tokį palyginimą galima atrasti visoje intuicionizmo etikoje). Priežastis čia turbūt ta, kad neįmanoma "sūciuoti" vertybės; vienintelis jos egzistavimo būdas – akivaizdumas, dėl to visos pro-

blemos transformuojamos į klausimą apie vertybės akivaizdaus duotumo būdus bei sąlygas. Intuicijos aiškinimas ar antrinė refleksija skaidytų intuicijos produkto vientisumą ir, nutolindama mus nuo pradinio akivaizdumo, iškreiptų ją. Todėl čia viena intuicija tegali būti palyginama su kita ir ieškoma panašumų, bet pastarieji neįeina į intuicijos teikiamos medžiagos vidų ir lieka tik kaip suvokimo būdo panašumas.

Tačiau rasi būtų sunku nuvyti įspūdį, kad vertybių apibrėžimas per kokybės kategoriją nėra akivaizdus, kad jis susijęs su tokiomis problemomis, jų formulavimais, kurie etikos istorijoje turėjo visai kitokią reikšmę (turimas galvoje etinis utilitarizmas, eudemonizmas ir pan. – tai, ką M. Šeleris vadina "gėrybių ir tikslų etika"), taigi pozityvi vertybių esmės samprata gali kažkiek paaiškėti ne tik iš to, nuo ko ją aiškinant atsiribojama, bet ir iš to, prie ko tas aiškinimas šliejasi, su kuo jis siejamas. Tokie momentai būtų subjekto-objekto santykio, vertybių ir gėrybių, vertybių ir tikslų, vertybių ir privalėjimo santykių apibrėžimas.

Jeigu prisiminsime vertybių teoriją "šaknį" – teiginį, kad be realiojo ir idealiojo (tiesos) pasaulio esama dar trečiojo – "reikšmės" – pasaulio, kils klausimas: kaip M. Šeleriui, siekiančiam objektyvumo, pavyksta savo etikoje nuo to pasaulio atsiriboti ir kuo tas pasaulis paverčiamas? H. Locei ir Badenno mokyklos neokantininkams M. Šeleris priešpriešina teiginį, kad vertybės turi pirma egzistuoti, o tik po to galioti. "Galioti" ar "turėti reikšmę" jos gali tik konkrečiam subjektui, todėl reikšmės pasaulį M. Šeleris laiko subjektyvumo pasauliu. Kadangi šis M. Šelerio nepatenkina, tai filosofas daro išvadą, kad vertybės turėtų priklausyti idealybės pasauliui.

Mintis vertybę tapatinti su idėja nėra nauja: ją galima pasekti jau nuo Platono laikų. Tačiau visuomet tokiais atvejais kyla klausimas: kas daro vertybę vertybe ir kas skiria ją nuo kitų idealių darinių? Šis klausimas darosi įsakmus ypač dėl to, kad atmetus reikšmingumo bei privalomybės momentus, būna sunku rasti kitų kokių nors specifinių vertybiškumo momentų, o teigti, kad vertybė pati save paaiškina, nėra pagrindo. Galima sutikti su mintimi, kad tiek reikšmingumas, tiek privalomumas nusako žmogiškąjį vertybės egzistavimo būdą. Tačiau tada neišku, kas yra kitas vertybės egzistavimo būdas ir kaip jis įmanomas, taigi koks yra vertybės ir idealios bei realios būties, vertybės ir subjekto santykis? M. Šeleris skiria dvi vertybių egzistencijos formas. Panašiai kaip spalvų kokybės – raudona, mėlyna ir t. t., – vertybės egzistuoja idealių objektų pavidalu. Kita vertus, jos irgi – kaip spalvų kokybės – gali turėti ir "realią būti" konkrečiame objekte: kaip šis konkretus raudonas, mėlynas ir t. t. daiktas. Ideali vertybių būtis siejama su nelaikišku bei nekintamu vertybių egzistavimu. Šie požymiai laikomi esminiais vertybių pa-

saulio idealumo požymiais, bet nesunku pastebėti, kad jie neparodo vertybės fenomeno specifikos. Tą specifiką turėtų lemti emocinis vertybių jautimo būdas. Tačiau vėlgi: jei tam tikro darinio suvokimo būdas lemia jo esmę, tai galima tarti, kad jis tą esmę ir sukuria. Bet tada sunku suprasti, kaip jautimas galėtų būti objektyvių struktūrų pagrindu. Atsakymo į šį klausimą M. Šelerio etikoje nėra.

Sudarancios atskirą idealų pasaulį vertybės laikomos indiferentiškomis realios būties atžvilgiu. Nei jų būtis, nei nebūtis, nei jų pažinimas neturi jokios reikšmės jų esmei. Reali vertybių būtis susijusi su žmogiškosios egzistencijos bei žmogaus elgesio tikrove, ji pajungta laikui, taigi analogiškai platoniškosios tradicijos jutiminio pasaulio netikrumui, laikoma kintančia, antrine, neesmine. Todėl M. Šeleris kreipia dėmesį tik į idealiąją vertybių pasaulio pusę, todėl tokia didelė rezignacija apima jį "prisiminus" realią žmogaus būtį (turimi galvoje M. Šelerio vėlyvojo periodo darbai). Tačiau jei vertybės visai nepriklauso nuo realios būties, tai kaip suprasti teiginį, kad jos (ir svarbiausia – jų esmė) gali būti pažintos realiuose objektuose? Taip pat neaišku, kaip vertybės esmę galės nuodugnai pažinti atskiras žmogus. Be to, tam, kad galima būtų tai padaryti, esą užtenka vieno vienintelio atvejo... M. Šeleris į šį klausimą neatsako, tik konstatuoja, jog tai glūdi kiekvienos vertybės esmėje bei nėšėjo specifikoje. Be to, tos esmės jis neapibrėžia. Čia svarbus būtų pirmasis momentas, nes jame pasirodo esminis M. Šelerio teorijos prieštaravimas: autorius teigia, kad grynai teoriniu požiūriu apie vertybę nieko negalime žinoti, – būtina, kad pasireikštume kaip jaučiančios būtybės.

Teiginys apie jausmų reikšmę, einantis jau nuo H. Locės (jeigu turėsime galvoje vertybių teorijas), būdingas visai aksiologijai apskritai, bet kartu yra labai bendras, taigi tik konkretizacija atskiroje teorijoje gali išaiškinti jo prasmę. M. Šelerio atveju tai būtų teiginys, kad vertybė, išplėsta iš bet koks santykio tarp subjekto ir objekto ir tapusi savarankiška kokybe, besireiškiančia apriorinio akivaizdumo sferoje, įgauna "pažinimo teorijos pagrindą", kurio jai iki tol trūko. Tada verta suabejoti, kodėl gi būtina pasireikšti kaip jaučiančiai būtybei, kad pažintum vertybės esmę, jei subjekto jutimas nieko toje gatavoje esmėje negali pakeisti? Čia susipina keli momentai. Teigiama, kad vertybių jutime duota vertybės kokybė, bet jei tai vienintelis prieinamas jos esmės pasirodymo ir suvokimo būdas, tai gal galima manyti, kad jis ir išsėmia jos esmę? Antrą, kaip pažymi norvegų tyrinėtojas S. Klausenas (jo žodžiai, adresuoti Nikolajui Hartmanui, dar labiau tinka M. Šelerui, nes pastarojo pozicija šiuo klausimu dar radikalesnė), vertybių nukėlimas anapus są-

monės neigia jų pažinimą¹. Tačiau nepažinių vertybių egzistencijos pripažinimas reikštų ir M. Šelerio teorijos pabaigą. To vengdamas, M. Šeleris daro (gnoseologiniame lygmenyje) papildomas prielaidas apie žmogiškąją vertybių egzistenciją. Šios prielaidos visgi lieka atskirtos nuo pradinių principų, kalbančių apie savarankiškas objektyvias vertybines kokybes, ir tam tikra prasme prieštarauja joms. Pats vertybių išskyrimas į atskirą sritį aiškiai kilęs iš siekiamos priešpriešos empirinei sąmonei ir iš orientacijos į idealiąją būti – kaip idealybė gali būti mąstoma, taip vertybė gali būti juntama. Tačiau toks perkėlimas pernelyg tiesmukiškas. Netikslumas glūdi jau modalumų tapatinime, kilusiame, atrodo, sutapatinus akivaizdumą su antrine refleksija. Tačiau, nesileidžiant į šio klausimo svarstymą, svarbiau bandyti M. Šelerio etikoje rasti atsakymą į klausimą: kas yra ta vertybė, kuriai santykis su subjektu nebūtinai? Kaip mes galime įžvelgti kažką kaip vertybę, jei įžvalgoje mums duotos tik dalykų padėtytys?

Jei prisiminsime vertybių teorijų ištakas, tai vienas pamatinių teiginių čia buvo tas, kad vertybė visada yra vertybė "kam nors". Taigi subjektas čia yra būtinas ne kaip vertybių turėtojas, o kaip konstituojantis vertybių esmę. M. Šeleris nelaiko to subjektyvizmo išraiška, manydamas, kad postuluojamą subjekto "išbraukimas" suteikia galimybę išvengti subjektyvizmo ir ontologizavimo atrasti vertybių savarankiškumą bei objektyvumą. Tačiau postulavimas dar nėra įrodymas. Be to, nors ryšys su subjektu ir atmetamas, neatsisakoma teigti vertybių jutimo ryšį su vertybės kokybe. Taigi išeitų, kad vertybės esmė šio jutimo atžvilgiu nėra laisva, o kaip galėtų būti atskirtų nuo subjekto jausmų, galinčių tapti vertybių objektyvumo pamatu, lieka neaišku.

Atmetus ryšį su subjektu, kyla klausimas: kuo tampa pati vertybė? Faktu, objektu, kuris kažkodėl turi įpareigojančią galią? Esmė, kuri kažkodėl jaučiama, kurioje kažkodėl "turima dalyvauti", norint ją suvokti? Atrodo, kad tokia vertybė tampa užkonservuota, dingsta jos pradinė reikšmė, kad vertybe ji tampa tik tada, kai žmogus kažką vertina. Taigi pasirodo, kad duotos yra ne vertybės-kokybės, o ontologizuota psichologinė reakcija. Tačiau pamėginkime konkretizuoti M. Šelerio vertybinių kokybių supratimą kartu su jo minties eiga. Teigiant vertybių kokybinių išskirtinumą, kyla įsakmus reikalavimas atskirti savo sampratą nuo gėrybių ir tikslų etikos. Mat jei vertybės kilmės ir esmės negalima ieškoti nei subjekte, nei subjekto-objekto santykyje, tai belieka teigti, kad jos galima ieškoti objekte. Tačiau iki tol etika operavo gana apibrėžta materialinio vertybės turinio (kokybės) samprata – ji

¹ Klausen Sv. Grundgedanken der materialen Wertethik bei Hartmann (Scheler) in ihren Verhältnis zur Kantischen. – Oslo. – 1958. – S. 21.

tapatino su jutiminiu turiniu. Tai daugiausia pasakytina apie etinį empirizmą, kuris arba bandė vertybės sąvoką aiškinti per gėrybės sąvoką, pastarąją laikydamas pirmine ir sąlygojančia pačią vertybę, arba vertybes abstrahuodavo iš gėrybių objektų poveikio žmogaus pasitenkinimo ar nepasitenkinimo būsenoms. Taigi tokia etika susipindavo su utilitaristinėmis bei hedonistinėmis tendencijomis. M. Šėleris, atsiribodamas nuo tokių pozicijų, teigia, kad vertybės nėra gėrybės. Vertybės nepriklauso nuo vertingų daiktų, jos yra tai, dėl ko daiktai turi gėrybės pobūdį. O gėrybės yra vertingi daiktai. Daiktas nėra pirma daiktas, o paskui – gėrybė, jis tam tikrą savybę turi "iš vidaus"; vertingumo savybė gali priklausyti tam tikram daiktui kaip jo "nuosavybė", – tada toks daiktas taps vertingas, t. y. bus laikomas gėrybe. Tos vertybės, kurios gali sietis su daiktais, yra apibrėžiamos kaip daiktų vertybės ir laikomos ypatinga vertybių rūšimi. Vertybių ir gėrybių tapatinimas etikos istorijoje skatino reliatyvizmą, kuris, M. Šėlerio nuomone, neišvengiamai prieina prie išvados, kad, keičiantis gėrybių pasauliui, keistųsi ir dorovinių predikatų "geras" ir "blogas" prasmė, o jei pats gėrybių pasaulis koku nors būdu išnyktų, tai turėtų išnykti ir vertybių pasaulis, to pasaulio idėja. M. Šėlerio tai, žinoma, nepatenkina. Todėl vertybių ir gėrybių sričių atskyrimas paremiamas dar ir psichologinėmis vertybių suvokimo ypatybėmis. M. Šėleris čia operuoja tuo faktu, kad yra tokia vertybių suvokimo stadija, kurioje mums ta vertybė aiškiai duota, nors nėra duotas jos nešėjas (eilėraštis patinka, bet neaišku, kodėl ir t. t.) arba aiškiai matome, kad vertybių kokybės nekinta kartu su daiktais (draugystės vertybės nepaneigia tai, kad draugas išdavė). Vertybių tapatinimas su gėrybėmis sąlygoja tai, kad gėrybių nešėjai (čia priklausytų įvairios savybės, socialiniai, kūno, sielos požymiai ir t. t.), M. Šėlerio nuomone, esantys už vertybių pasaulio ribų, imami laikyti vertybių pagrindu. Tokiu atveju vertybė redukuojama į ypatybes, o etika tampa reliatyvistinė.

Gėrybių ir vertybių srities atskyrimas iš pirmo žvilgsnio atrodo pagrįstas. Tačiau lieka neaišku, kodėl gėrybė, būdama iš esmės daikto ir vertybės lydinys, iškrenta iš bendro vertybių konteksto. Aiškių vertybės ir gėrybės atskyrimo kriterijų nėra. M. Šėlerio etikoje vertybės taip pat "yra" kaip kad "yra" ir gėrybės, todėl lieka neaiški jų santykio su nešėjais specifika. O tada neaišku ir tai, koku būdu vertybė yra gėrybių galimybės sąlyga? Jei čia ką nors turėtų ir galėtų paaiškinti vertybių rūšių ir modalumų skirtumai, tai vis tik ir jie galiausiai turėtų remtis minėtos specifikos apibrėžimu.

Tie aktai, kurie nukreipti į gėrybes, tiesiogiai susiję ir su siekimo bei troškimo aktais, taigi galiausiai ir su tikslų etika, nuo kurios, kaip heteronominės, M. Šėleris laiko savo pareiga atsiriboti. Pirmiausia M. Šėleris pabrėžia tą momentą, kad tikslo turinys yra vertingas arba mažomas kaip vertin-

gas. Šitaip atmetamas hedonistinių etikų teiginys, kad žmogus visada siekia pasitenkinimo: žmogus visada siekia ne pasitenkinimo ar tam tikros jutiminės būsenos, o vertybės; taip yra ir tuo atveju, kai pasitenkinimas tampa tikslu (tada turima galvoje, kad tai vertybė). Kita vertus, pripažįstama ir tai, kad ne kiekviena vertybė būtinai susieta su siekimu, – galima vertybes (ir dorovines) jausti jų nesiekiant. Tačiau jei vertybių jutimas atskleidžia vertybės kokybę ir kartu neimplikuoja dorovinio poelgio, etikai tai nėra patenkinamas dalykas. Tokia etika neveiksni ir ta prasme naikina pati save. Be to, tai įrodo, kad vertybių jutimas (atskleidžiantis jos kokybę) nėra savarankiškas: jei privalėjimas čia turėtų būti dorovinio veiksnio sąlyga, tai jis turėtų būti bent jau būtinas vertybės "darinio" momentas. Kontempliatyvią dorovę sunku būtų laikyti tikra dorove. Todėl nors ir kaip persiėmęs vertybiniu mąstymu, M. Šeleris negali nepaisyti, kad esama dorovinės realybės, kurioje egzistuoja konfliktai, reikalaujantys sprendimo. Dėl to jis priverstas daryti išlygas privalėjimui, paversdamas jį savotiška priemone vertybėms įgyvendinti. Vertybė M. Šelerio etikoje susijusi su privalėjimu, tačiau jų santykiai tam tikra prasme išoriniai, nes privalėjimas neglūdi vertybės esmėje, bet tarsi iš išorės "pridedamas" prie vertybės esmės.

Anot M. Šelerio, ten, kur pasirodo privalėjimas, jau turi būti duota vertybė. Tik vertybė privalo arba neprivalo būti. Privalėjimas laikomas ne kuo nors savarankišku, o pozityvios vertybės buvimo būtinumu. Privalėjimo ir vertybės santykis vienpusis – vertybė sąlygoja privalėjimą; mat privalėjimas reiškia nukreiptumą į ką nors, o vertybė pati yra "kažkas", į ką privalėjimas nukrypsta. Vertybės pirmumo įrodymu M. Šeleris laiko ir tai, kad vertybės esančios indiferentiškos realios būties atžvilgiu, o pareiga, privalėjimas – ne. Tačiau vertybių indiferentiškumo realios būties atžvilgiu pripažinimas reikėtų, kad turėtų nykti ir pati vertybė. M. Šeleris šios išvados nedaro.

Dar vienas momentas, dėl kurio M. Šeleris atmeta privalėjimo etiką, tas, kad jis neižiūri galimybės iš pareigos kildinti pozityvią vertybę: pareiga gali būti tik negatyvios vertybės pašalinimas, joje pirmiausia duota ne gėrio būtis, o blogio nebūtis. Todėl pareiga grįsta etika būtų grynai negatyvi. Tačiau vertėtų suabejoti, ar dorovė (ir kartu etika) gali būti kitokia: jei nebūtų blogo elgesio galimybės, tai nebūtų ir dorovinės problemos. Regis yra pagrindo manyti, kad dorovinė problema iškyla esant blogiui. M. Šeleris teisingai pastebi, kad privaloma yra blogio nebūtis, o ne gėrio būtis. Bet neatrodo, kad M. Šeleris laikytų bent dorovės sferoje šiuos klausimus kiek nors esmingiau susijusius. Tai savaip iliustruoja jo pateikta vertybių egzistencijos

schema². Iš jos gerai matyti, kad gėrio ir blogio vertybės neturi savarankiškos kokybės, jos susiję su realizacijos aktais, su "egzistencija", kuri iškyla kokybės vietoje. Vadinasi, jos nėra nepriklausomos nuo realios būties. Tai, kad dorovinė vertybė aiškiai pasirodo tik veiksmo, dorovinio poelgio metu, tada, kai ji realizuojama, rodo, kad realizacija yra būtinas jos momentas. Todėl M. Šėleris, nors postulatiškai atskyręs vertybės esmę nuo privalėjimo, turi vėl ieškoti būdų šiems dalykams sujungti. Vertybės, laikomos idealiais dariniais, "nepersileidžia" į realybę nukreipto privalėjimo. Todėl M. Šėleris "perskelia" privalėjimą į dvi dalis: idealų ir normatyvų (imperatyvinių). Pastarajame idealus privalėjimo turinys susijęs su siekimu kaip reikalavimu. Vertybė pagrindžia idealų privalėjimą, o šis tada tampa normatyvaus privalėjimo pagrindu. Kaip pareiga laikoma nesavarankiška vertybės atžvilgiu, taip konkreti norma – idealios pareigos atžvilgiu. Taigi norma yra dvigubai sąlygota. Normatyvus privalėjimas yra veiksmo privalėjimas, o normų turiniai yra apibrėžiami per idealų privalėjimą.

Vertybės pripažinimas "esančia" rodo, kad M. Šėleris dorovę mėgina kildinti iš faktinio žmonių elgesio (nors to kategoriškai nepripažįsta). Šia prasme jo išskirtai emocinei žmogaus gyvenimo pusei sunku pritaikyti privalomybės momentą, nes tam tikri jausmai arba yra, arba jų nėra, o ne turi būti. M. Šėlerio vertybės ir privalėjimo santykio interpretacija faktiškai yra E. Huserlio teorinės pažiūros perkėlimas į etikos sritį. E. Huserlis teigė, kad kiekviename privalėjime glūdi būties reprezentacija, kiekvieno normatyviojo sprendinio prielaida yra būties sprendinys. Tačiau, kaip minėta, E. Huserliui vertybė buvo intencionalinis vertinamojo akto koreliatas. *Epoche* (susilaikymo nuo įprastinių sprendinių) metu nei sąmonė, nei pasaulis niekur nedingsta – pasaulis tampa sąmonės pasauliu. M. Šėleris, perkėlęs šią pažiūrą į etiką, ją interpretavo iš ontologinių pozicijų, sąmonės darinius išskeldamas už sąmonės ribų ir postuluodamas savarankišką jų būti.

Vertybes perkėlus į idealybės sritį, svarbus tampa vertybių reliatyvumo klausimas. Pasak M. Šėlerio, vertybės niekada nėra reliatyvios, jos – absoliučios keliais atžvilgiais. Vertybių turinys nėra santykis, vertybės priklauso "kokybių" sričiai. M. Šėleriui visiškai nepriimtinos įvairios reliatyvistinės etikos formos, redukuojančios vertybės esmę į santykį su žmogumi, į empiriją arba laikančios ją istoriškai sąlygota. M. Šėlerio manymu, jei galima kalbėti apie vertybių reliatyvumą, tai tik ne apie pačias vertybes, o apie mūsų pažinimą, preferencijos būdus. Kitaip sakant, gali kisti tik žmogaus požiūris į vertybes

² Žr. *Scheler M. Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik.* – München, 1980. – S. 48.

ir kartu plėstis ar siaurėti jo vertybinė sąmonė. Šitaip pripažįstamos vertybių (etnoso), jutimo (t. y. vertybių pažinimo), sprendimų apie vertybes (etiškos) variacijos, institucijų, gėrybių, veikimo tipų ir technikos, praktinės dorovės, galiausiai tradiciškai pagrįstų papročių variacijos. Visa tai gali kisti, bet pačios vertybės lieka nepakitusios. Jos gali būti geriau ar blogiau suvoktos, bet pačios savaime lieka absoliučios ir nekintamos. Vertinimų įvairumą taip pat lemiančios įvairios resentimento apraiškos ir psichologinės priežastys. Abu momentai sudrumsčia grynąjį vertybių akivaizdumą ir sukelia klaidingus vertinimus. Antras dalykas yra ir tai, kad žmogaus, kaip rūšies, vertybinis jautimas sugeba plėtotis: gamtinis žmogus žino mažiau vertybių nei "kultūrinis" žmogus.

Taigi visais minėtais atvejais, M. Šėlerio manymu, atsiskleidžia subjektyvus vertybių duotybės momentas, o ne pačių vertybių subjektyvumas ar reliatyvumas. Tačiau tada kyla klausimas: kas yra tas arbitras, kuriam atsiskleidžia tikrosios vertybės? Jei naujos vertybės atsiranda kaip "dieviškosios dvasios dvelksmas", tai kaip žinoti, kam ir kada ji padvelks? Ir kaip tada paaiškinti kitas, kone tas pačias vertybių sistemas (pvz., N. Hartmano), atsiradusias be minėtos dvasios dvelksmo? Kadangi atsakymo į šį klausimą nėra, galima manyti, kad M. Šėlerio pateikta vertybių sistema ir jų klasifikacija nėra labai svarbi, – ji gali būti tokia, gali būti kitokia. Galbūt ją pačią darant dėmesio objektu ir galima būtų, palyginant su kitomis, kitais būdais gautomis sistemomis, atrasti kokius nors ypatingumus, bet mažai tikėtina, kad tai galėtų kaip nors kardinaliau keisti pačią teoriją.

M. Šėlerio pateikta vertybių sistema yra tik įvairių vertybių rūšių išskaičiavimas. Vertybės sudaro savitarpiškai susijusią karalystę, visumą, kurioje viešpatauja esmių sąryšiai ir formalūs aprioriniai dėsniai; vertybių pasaulis turi imanentinę struktūrą, hierarchiją, kuri negali būti sukonstruota sprendimo būdu ir glūdi vertybių esmėje. Vertybių hierarchijos tvarką nustato preferencijos aktai (taigi čia vėl susiduriame su atveju, kai subjekto aktai esmingai įsikiša į objektyvią vertybių karalystę).

Pirmiausia vertybės skyla į pozityvias ir negatyvias. Šis skilimas laikomas vertybės ypatybe, o ne vertinimo padariniu. Pozityvios-negatyvios vertybės opozicija charakteringa bet kokioms vertybių rūšims: kiekviena vertybinė kokybė pasirodo kaip opozicinė pora. Tačiau šios opozicinės poros dėmenis sunku būtų laikyti lygiaverčiais: pozityvios vertybės kokybė yra kitokia negu negatyvios. M. Šėleris negali nematyti, kad negatyvi vertybė gali būti ir pozityvios vertybės nebuvimas, – tai ypač ryšku dorovės sferoje. Tačiau pozityvios vertybės nebuvimas nėra savarankiška kokybė. Bet jei taip, jei negatyvios vertybės iškrenta iš bendro vertybių konteksto, tai galima manyti, kad

M. Šeleris vertybes interpretuoja jau nevertybiškai. Taip atsitinka dėl to, kad M. Šeleris bando konstruoti etiką, remdamasis gėrio pirmumu blogio atžvilgiu. Tai etikos srityje apskritai suprantamas dalykas. Tačiau M. Šeleris taip pat norėtų, kad vertybių santykių dėsniai būtų tokie pat griežti kaip formaliosios logikos dėsniai. Pačios griežtumo pretenzijos čia nedavę ką reikėtų, jei jos nebūtų imamos įgyvendinti ir tos logikos priemonėmis. Turima galvoje iš F. Brentano perimta pozityvių-negatyvių vertybių schema. Aišku, kad aksiologinė logika (tiksliau – "širdies logika", ordo amoris) numato pozityvios išvalgos pirmenybę. Tačiau formaliosios logikos neiginys neturi savarankiško pozityvaus turinio. M. Šeleris norėtų tokį turinį suteikti, nors tai jam ne itin sekasi (turimas galvoje anksčiau minėtas teiginys, kad pozityvios vertybės nebuvimas yra negatyvi vertybė). Tačiau aksiologinė logika yra vienakryptė, formaliosios logikos atveju galėtume pradėti nuo priešingo išeities taško – blogio. Gėrio pirmumas (ir neapverčiamas gėrio ir blogio santykis) rodo, kad etikai būdingas metafizinis pagrindas. Atrodo, kad šiuo atveju į aksiologijos rėmus siekiama sutalpinti visą žmogaus gyvenimo įvairovę. Tai savaip atspindi ir M. Šelerio pateikiamos įvairiausių vertybių schemos, jų klasifikacijos įvairiausiais įmanomais atžvilgiais. Čia sustosime tik prie dorovinių vertybių specifikos, t. y. prie tų momentų, kurie jau konkrečiai sietųsi su vertybių sistema.

Dorovines vertybes M. Šeleris laiko vertybėmis *par excellence* ir taip jas nusako: "tai yra [...] aiškiai juntamos savitos rūšies materialinės vertybės. Žinoma, čia nieko nėra apibrėžiamo kaip ir visuose galutiniuose vertybiniuose fenomenuose. Mes čia galime tik reikalauti tiksliai žiūrėti į tai, ką mes tiesiogiai išgyvename blogio ir gėrio jūtime"³. Toks išgyvenimas, M. Šelerio nuomone, atskleidžia tam tikrus dorovinės vertybės bendrumus su kitomis vertybėmis. Tai pirmiausia pasakytina apie gėrio ir blogio opoziciją ir apie dorovinės vertybės suvokimo būdą. Tačiau tuo dorovinių vertybių panašumas su kitomis ir baigiasi.

Jau M. Šelerio pateiktoje vertybių klasifikacijoje galima pastebėti, kad dorovinių vertybių ten nėra. Dorovinė vertybė iškyla tik santykyje su kitomis vertybėmis, jų hierarchine struktūra ir pan. Tačiau tada pasirodo, kad gėris ir blogis negali būti laikomi vertybėmis bent jau ta prasme, kokia jomis buvo laikomos kitos vertybės; dorovinė vertybė tampa jau ne kokybe, nes jai svarbus santykis su vertybės nešėju, nuo kurio priklauso jos egzistavimo forma. Gėris priskiriamas asmens aktams, bet pats nėra to akto materija. Gėris nėra gėrio realizacija, jis realizuojamas tik per kito turinio, kitos kokybės vertybę. Taigi gėrį realizuojančio akto turinys turi būti kažkas kita nei pats gėris. Gė-

³ Scheler M. Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik. - S. 43.

rio ir blogio kriterijumi M. Šėleris laiko realizuotos vertybės atitikimą preferuotai vertybei. Tačiau tada gėris pasirodo besąs priklausomas nuo preferencijos, vertybės aukštesniškumo betarpiško išgyvenimo. Tačiau jei tai yra gėrio ir blogio sąlyga, tai pasirodo, kad be jos ir negali būti šių vertybių. Antra, jei pažiūrėsime; kas yra pati preferencija, tai supaprastinę ją galėtume laikyti "betarpišku pasirinkimu". Taigi pasirodo, kad asmens aktai išsėmia "materialią kokybę", ir vienintelė dorovinės vertybės specifika yra ta, kad ji "pereina" per visą vertybių sistemą, o pačios dorovinės vertybės, kaip kokybės, tarsi ir nėra.

Baigiant galima pastebėti, kad vertybių problema turi prasmę tik kalbant apie subjekto-objekto santykius; kur stabilios subjekto-objekto ribos nebėlieka, nyksta ir vertybių problema. Vienas didžiausių M. Šėlerio teorijos prieštaravimų atsiranda tada, kai siekiama atsivėrimo pasauliui, tikimasi pasaulį susieti su žmogumi, bet tai bandoma daryti pasitelkus vertybes, kurių prigimtis kaip tik ir numato šią priešpriešą, ir rezultatas tampa priešingas. Tai kyla dėl per didelių (todėl greičiausiai neįsisąmonintų) metafizinių pretenzijų, kai tikrovei norima užnerti aksiologinį tinklą. Vertybinė sąmonė yra struktūruota ir hierarchizuota. O svarbiausia – realiai veikiančio žmogaus sąmonė. Tai primiršus, atsiranda tarp metafizinių teorijų polėkio ir praktinių teorijų apibrėžtumo besiblaškanti filosofija. M. Heidegeris taikliai pastebi: "Keistos pastangos įrodyti vertybių objektyvumą nežino, ką pačios daro. Jei pagaliau "Dievas" paskelbiamas "aukščiausia vertybe", tai šitai yra Dievo esmės sumenkinimas. Vertybinis mąstymas čia ir apskritai yra didžiausia šventvagystė, įgalinanti mąstyti priešingai būčiai"⁴.

Nekalbant apie M. Heidegerio išskeltos pozityvios priešstatos aksiologijai turinį, negalima nesutikti su čia išsakyta mintimi, kad vertybinis mąstymas yra gryna subjektyvacija. O jei taip, tai realu galvoti, kad metafiziniai rėmai jam neperspektyvūs, ir vertybinės teorijos sėkmingiausiai gali plėtotis pozityvistinės orientacijos etikose.

---

⁴ Heidegger M. Platons Lehre von der Wahrheit. Mit einem Brief über den "Humanismus". – Bern, 1954. – S. 99.